

26.05.2021, Białystok

mgr Katarzyna Trusewicz
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny
Kolegium Literaturoznawstwa

STRESZCZENIE

Puszcza Białowieska w ekonarracjach

Popularność Puszczy Białowieskiej w sztuce, literaturze, publicystyce i badaniach naukowych potwierdza, że jest to miejsce szczególne. O jego atrakcyjności decydują zarówno walory estetyczne, jak i znaczenie kulturowe oraz polityczne, owocujące przedstawieniami o zróżnicowanym charakterze. Wśród autorów piszących o Puszczy Białowieskiej interesującą grupę stanowią przyrodopisarze wykształceni w dziedzinie nauk przyrodniczych, zaangażowani ekologicznie, posługujący się różnego rodzaju formami literackimi.

Celem pracy jest przyjrzenie się wybranym autorom tematyzującym w swoich dziełach Puszcę Białowieską. Najważniejszą przyrodopisarką jest Simona Kossak, którą interesowała przede wszystkim przyroda. Włączając jej dzieła w kontekst utworów innych przyrodopisarzy, Bogdana Dyakowskiego, Jana Janusza Karpińskiego, Janusza Bogdana Falińskiego, Adama Wajraka, Tomasza Samojlika oraz Michała Książka, starano się pokazać, w jaki sposób Puszcza Białowieska jest przedstawiana w ich utworach, które określa się wspólną kategorią ekonarracji.

W pracy analizowane są zarówno utwory literackie, teksty publicystyczne i popularnonaukowe Simony Kossak. Wynika to z obszaru działalności przyrodopisarskiej autorki, na który składała się aktywność badawcza, artystyczna i proekologiczna. Problematyzując ekonarracje, bierze się pod uwagę różnego rodzaju wypowiedzi literackie i pozaliterackie dotyczące puszczy Białowieskiej, odnoszące się do różnego rodzaju wiedzy: artystycznej, naukowej, potocznej.

W pierwszym rozdziale, *Puszcza Białowieska w literaturze*, omówiono wybrane utwory tematyzujące puszcę w porządku diachronicznym, dlatego przywołano kroniki Jana Długosza oraz poemat Mikołaja z Hussowa, przechodząc następnie do twórczości polskich pisarzy, takich jak Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Eliza Orzeszkowa czy Henryk Sienkiewicz.

Również badacze z zakresu nauk ścisłych, w ramach aktywności popularyzatorskiej, byli autorami książek literackich tematyzujących puszcę, wśród których uwzględnieni zostali Bohdan Dyakowski, Jan Jerzy Karpiński oraz Józef Paczosi. Z kolei najmłodsze pokolenie przyrodopisarzy opisujących specyfikę puszczańskiej przyrody reprezentują Tomasz Samojlik, Adam Wajrak oraz Michał Książek. Temat Puszczy w Białowieskiej jest bardzo popularny, dlatego decydując się na wybór przywołanych wyżej tekstów, skoncentrowano się na tych, które podejmują problemy obecne również w twórczości artystycznej i popularyzatorskiej Simony Kossak.

W rozdziale *Ekokrytyka – przegląd polskich stanowisk i propozycji interpretacyjnych* skoncentrowano się na zagadnieniach związanych z dyskursem ekokrytycznym, który rozumie się jako sposób czytania tekstów kultury, skupiający się na analizie relacji człowieka z przyrodą. W tym celu przywołano refleksje prekursorów ekokrytyki, które zastały przedstawione w polskiej humanistyce dzięki książkom Anny Barcz *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej* czy Julii Fiedorczuk *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*. W rozdziale tym powołano się również na tezy zawarte w pracach innych polskich badaczek i badaczy, które w kolejnych rozdziałach pracy wykorzystano w celu analizy.

W rozdziale *Przyrodopisarstwo nurtu białowieskiego* wykazano wpływ rozwijającej się w Polsce idei ochrony przyrody na charakter książek popularyzujących Puszcę Białowieską, publikowanych przez reprezentantów nauk ścisłych. Termin „przyrodopisarstwo” na grunt polskiego literaturoznawstwa wprowadziła Joanna Durczak w książce *Rozmowy z ziemią. Tradycja przyrodopisarska w literaturze amerykańskiej*. Zaproponowana formuła „przyrodopisarstwa nurtu białowieskiego” powstała w analogii do metody Durczak i obejmuje utwory, w których Puszcza Białowieska stanowi centrum zainteresowań pisarzy. W rozdziale przywołano ekonarracje takich przyrodników-pisarzy jak Bohdan Dyakowski, Jan Jerzy Karpiński, Janusz Bogdan Faliński, Adam Wajrak, Tomasz Samojlik oraz Michał Książek, którzy za pośrednictwem swojej twórczości przybliżają czytelnikom specyfikę Puszczy Białowieskiej i jej nie-ludzkich mieszkańców. Bez względu na wykształcenie przyrodopisarzy czy doświadczenie przyrodnicze, każdy z omawianych autorów ma silnie ugruntowane zaplecze humanistyczne, przekładające się na ich empatyczną i zaangażowaną postawę wobec problematyki białowieskiej.

W kolejnych rozdziałach skoncentrowano się na twórczości i aktywności przyrodoznawczo-popularyzatorskiej Simony Kossak, która w swoich utworach porusza szereg problemów związanych z relacją człowieka z przyrodą, czyniąc to w sposób zróżnicowany.

Twórczość Kossak przybliżono w ramach kategorii gatunków puszczańskich, a jej ekonarracje dotyczące Puszczy Białowieskiej, opowiadania, gawędy oraz sage, rozważono jako gatunki literackie warunkowane przestrzenią geograficzną w oparciu o geokulturologię omówioną w książce *Mit szlacheckiego gniazda. Studium geokulturologiczne o klasycznej literaturze rosyjskiej* Wasilija Szczukina oraz teorię gatunków przestrzennych zaproponowanych przez Elżbietę Konończuk w artykule *W stronę przestrzennej teorii gatunków literackich*.

Rozdział czwarty, „Herbstory”. *Opowiadania o ziołach* problematyzuje opowiadania Kossak w ramach namysłu nad kwestią podmiotowości roślin, ich sprawczości i bezpośredniego wpływu na historię. Neologizm „herbstory” powstał jako analogia do terminu „herstory”, używanego przez badaczki drugiej fali feminizmu w celu podkreślenia kobiecego wkładu w dzieje ludzkości. Opowiadania Simony Kossak skonfrontowano z kategorią tekstu środowiskowego, a nieintencjonalne sprawstwo roślin, związane z kategoriami pamięci i miejsca, rozważono w ramach humanistyki ekologicznej oraz humanistyki ratowniczej.

W rozdziale *Ekogawędy* skoncentrowano się na radiowych gawędach Simony Kossak, które przez kilka lat cieszyły się ogromną popularnością wśród radiowych słuchaczy. „Ekogawędy” Kossak rozpatrzono jako praktykę społeczną, nastawioną na uwrażliwienie odbiorców na los zwierząt. Istotną część prowadzonych w tej części pracy rozważań stanowi analiza doświadczeń przyrodopisarki, wynikających z jej bezpośredniego kontaktu ze zwierzętami, o których badaczka opowiadała za pośrednictwem nagrywanych w Puszczy Białowieskiej gawęd.

W ostatnim rozdziale *Saga, czyli las rzeczy* skoncentrowano się na analizie *Sagi Puszczy Białowieskiej* Simony Kossak. Istotny kontekst prowadzonych rozważań stanowi książka Ottona Hademanna, *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, której autor twierdził, że „historia lasów jest niczym innym, jak obrazem ich zaniku, zmierzchu”. Simona Kossak, za pośrednictwem historycznej sagi, opisywała destrukcyjny wpływ człowieka na puszczańską przyrodę. W rozdziale tym podjęto również próbę wykazania, że metaforyczne rozumienie *silva rerum*, „lasu rzeczy” znajduje odzwierciedlenie w stylistyce i kompozycji *Sagi Puszczy Białowieskiej*.

Rozdział *Puszcza jako laboratorium* ma charakter otwartego podsumowania rozważań zawartych w poprzednich częściach pracy. W Dziedzice, razem z Simoną Kossak i Lechem Wilczkiem, przez ponad trzydzieści lat życia na równych prawach mieszkaly dzikie zwierzęta, dziki, kruki czy sarny, z którymi badaczka nawiązała silną więź, a swoją wiedzę dzieliła się za pośrednictwem opowiadań, gawęd oraz sagi. Ekonarracje Simony Kossak, motywowane doświadczeniami zdobytymi w ramach leśnego laboratorium, w odbiorze czytelniczym

rozpatrywane są jako eksperyment, ponieważ ze względu na drzemiący w nich potencjał sprawczy mają szansę wzbudzić w czytelniku refleksję nad jego postawą wobec nie-ludzkich mieszkańców, zwierząt i roślin Puszczy Białowieskiej.

Słowa kluczowe:

Puszcza Białowieska, ekokrytyka, ekonarracje, humanistyka ekologiczna, Simona Kossak

26.05.2021 Katarzyna Trusewicz